

मोहनहिमांशु थापाको समालोचनाकारिता

मोहनहिमांशु थापाको समालोचनाकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

– विनोदसिंह रावत

२०७२

शोधार्थी
विनोदसिंह रावत
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०७२

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको एम.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री विनोदसिंह रावतले **मोहनहिंमाशु थापाको समालोचनाकारिता** शीर्षकको शोधकार्य मेरा निर्देशनमा सम्पन्न गर्नु भएको हो । प्रस्तुत शोधकार्यको मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्
(शोधनिर्देशक)
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति : २०७२/८/१८

स्वीकृतिपत्र

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (प्रमुख) .....
२. प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल (शोधनिर्देशक) .....
३. सहप्रा नारायणप्रसाद शर्मा गैरे (बाह्य परीक्षक) .....

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

मिति : २०७२/०८/२४

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र श्रद्धेय गुरुवर प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो अत्यन्त कार्य व्यस्ततामा पनि पर्याप्त समय उपलब्ध गराई उचित निर्देशन दिनु हुने उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम, प्रा.डा. महादेव अवस्थी लगायतका अन्य गुरुहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मलाई यहाँसम्म ल्याउन हरसम्भव प्रयास गर्नु हुने मेरो पुजनीय पिता दानसिंह रावत र माता बागमती रावतप्रति म ऋणी छु । त्यस्तै बहिनी निशा, भाइ रोशन, काकी राधा रावतप्रति आभारी छु । शोध तयारीका लागि आफ्नो बहुमूल्य समय पनि मेरो लागि खर्च गर्नु हुने र विभिन्न प्रकारका आवश्यकीय जानकारी तथा शोध तयारीका लागि पुस्तक तथा सामग्री सङ्कलन गराइदिनु हुने साथी सुमन अवस्थी र महेश भट्टप्रति आभारी छु ।

शोधकार्यको तयारी गरिरहँदा मलाई ल्यापटप उपलब्ध गराइ सहयोग गर्ने भाइ महेश धामी र अन्य आवश्यक सहयोग गर्ने साथीहरू नरेन्द्र न्यौपाने, रञ्जितालाई धन्यवाद दिन्छु । यसै गरी कम्प्युटर सेटिङमा सहयोग गर्नु हुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६७/६८

क्रमाङ्क : २८०२०४

मिति : २०७२/८/१८

विनोदसिंह रावत
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं

सङ्क्षेप सूची

अ.प्र.	-	अप्रकाशित
इ.स.	-	इस्वी संवत्
क्र.स.	-	क्रम सङ्ख्या
डा.	-	डाक्टर
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
न.	-	नम्बर
ने.के.वि.	-	नेपाली केन्द्रीय विभाग
प्रा.	-	प्राध्यापक
वि.स.	-	विक्रम संवत्
सं.	-	संस्करण
सम्पा.	-	सम्पादक

विषयसूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय

१.१	विषयप्रवेश	१
१.२	समस्याकथन	१
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४	पूर्वकार्यको विवरण	२
१.५	शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व	५
१.६	शोधकार्यको सीमाङ्कन	५
१.७	सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	५
१.८	शोधकार्यको रूपरेखा	६

दोस्रो परिच्छेद

मोहनहिमांशु थापाको सङ्क्षिप्त परिचय

२.१	मोहनहिमांशु थापाको जीवनी	७
२.१.१	जन्म र बाल्यकाल	७
२.१.२	बाल्यकालीन नाम र प्रचलित साहित्यिक नाम	७
२.१.३	अक्षरारम्भ र शिक्षादीक्षा	८
२.१.४	दाम्पत्य जीवन	९
२.१.५	आर्थिक स्थिति तथा जीवन निर्वाह	१०
२.१.६	सामाजिक गतिविधिमा संलग्नता	११
२.१.७	साहित्यिक सङ्घ संस्थाहरूमा संलग्नता	१२
२.१.८	शैक्षिक सङ्घ संस्थाहरूमा आबद्धता	१३
२.१.९	जीवनका अविस्मरणीय क्षणहरू	१३
२.१.१०	भ्रमण	१४
२.१.११	व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव	१५
२.१.१२	लेखन	१६
२.१.१२.१	लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव	१६
२.१.१२.२	लेखनको प्रारम्भ	१७
२.१.१२.३	प्रकाशित कृतिहरू	१८

२.१.१२.४ फुटकर समालोचनाहरूको सूची	१८
२.१.१३ सम्मान तथा पुरस्कार	१९
२.१.१४ जीवन दर्शन र मान्यता	२०
२.२ मोहनहिमांशु थापाको व्यक्तित्व	२२
२.२.१ शारीरिक व्यक्तित्व	२२
२.२.२ व्यक्तित्वका विभिन्न आयामहरू	२२
२.२.२.१ साहित्यकार व्यक्तित्व	२२
२.२.२.२ द्रष्टा व्यक्तित्व	२४
२.२.२.३ साहित्येत्तर व्यक्तित्व	२५
२.२.३ जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्य लेखनका बिच अन्तर्सम्बन्ध	२८

तेस्रो परिच्छेद

मोहनहिमांशु थापाको समालोचनायात्रा

३.१ मोहनहिमांशु थापाको समालोचना लेखनको पूर्वाभ्यास	३०
३.२ मोहनहिमांशु थापाको समालोचनायात्रा र त्यसको चरण विभाजन	३१

चौथो परिच्छेद

मोहनहिमांशु थापाका समालोचनात्मक कृतिहरूको विश्लेषण

४.१ साहित्य परिचय कृतिको विश्लेषण	३५
४.२ प्रयोजनपरक साहित्यको विश्लेषण	३६
४.२.१ साहित्यको परिभाषा	३६
४.२.२ साहित्यहेतु	३७
४.२.३ साहित्यको प्रयोजन	३८
४.३ विधागत परिचय खण्डको विश्लेषण	४०
४.३.१ कविता	४०
४.३.२ गीत	४२
४.३.३ गजल	४३
४.३.४ महाकाव्य	४५
४.३.५ खण्डकाव्य	४७
४.३.६ नाटक	४९
४.३.७ एकाङ्की	५१
४.३.८ उपन्यास	५२
४.३.९ कथा	५४

४.३.१०	निबन्ध	५५
४.३.११	समालोचना	५७
४.३.१२	जीवनी	५९
४.४	काव्य-कला खण्डको विश्लेषण	६०
४.४.१	शब्दशक्ति	६१
४.४.२	रस	६२
४.४.३	अलङ्कार	६४
४.४.४	छन्द	६५
४.५	मोहनहिमांशु थापाका फुटकर समालोचनाहरूको विश्लेषण	६८
४.५.१	'उनी देवता हुन्मा एक दृष्टि' को विश्लेषण	६९
४.५.२	'रङ्गमञ्चमा तुवाँलोले ढाकेको वस्ती' को विश्लेषण	७२
४.५.३	'नाटककार बालकृष्ण सम'को विश्लेषण	७४
४.५.४	'नेपाली काव्ययात्रामा कविवर साम्बभक्त शर्मा सुवेदी' को विश्लेषण	७७
४.५.५	'बालकृष्ण समका नाटकमा बालपात्र' को विश्लेषण	७९
४.५.६	'बालकृष्ण समका नाट्य प्रवृत्तिको आधारभूमि' को विश्लेषण	८२
४.५.७	'नाट्यनिर्देशन र अभिनयमा समको योगदान'को विश्लेषण	८५
४.५.८	'बालकृष्ण समका साहित्यचेतना' को विश्लेषण	८७
४.५.९	'नेपाली नाट्य परम्परामा रिमालको नाट्यशिल्प' को विश्लेषण	८९

पाँचौँ परिच्छेद

उपसंहार तथा निष्कर्ष

५.१	उपसंहार	९३
५.२	निष्कर्ष	९५
	सन्दर्भसूची	१०१